

Culturele diversiteit: Naar een nieuw perspectief

Door: Kim Jung Im en Larissa Belo-van Beek

Inleiding

Marieke de Vrij heeft een masterclass over het thema culturele diversiteit gegeven. Deelnemers aan deze masterclass zijn professionals die zich al jaren met hart en ziel inzetten om multicultureel Nederland harmonieuzer te maken. Al in de eerste twee dagen van deze masterclass is een ontzagwekkende hoeveelheid inspiraties vrijgegeven, die alle zeer urgent zijn gezien de noodzaak om positieve veranderingen in de samenleving te realiseren. In dit artikel zal één belangrijk inzicht uitgediept worden. Omdat het thema voor sommige lezers wellicht nieuw is, eerst een toelichting op het begrip culturele diversiteit.

De multiculturele samenleving

Ruim drie decennia zijn talloze professionals en vrijwilligers actief betrokken en bezig met de vraagstukken die het samenleven van nieuwkomers en de Nederlandse samenleving betreffen. In deze jaren is het perspectief verschoven van integratie van etnische minderheden met behoud van eigen cultuur naar het meedoen en samenleven. Wat dat de nieuwkomers in de vorige eeuw de Nederlandse samenleving brachten werd eerst als nieuw en ook wel verfrissend en nuttig ervaren. Natuurlijk was men zich altijd wel bewust van de complexiteit en de risico's van het proces. Maar het verfrissende en nieuwe was leidend in de benadering van nieuwkomers en in het beleid rond samenleven. Deze openheid werd erg gewaardeerd en Nederland stond wereldwijd bekend om haar tolerantie. Eind jaren '90 veranderde de toon. Paul Scheffer, publicist en prominent PvdA-lid, publiceerde zijn essay 'Het multiculturele drama' in 2000 in het NRC. Dat luidde

het failliet van de multiculturele samenleving in. Vanaf 2000 werden de versturende effecten van het anders-zijn in de ontwikkeling van een harmonieuze samenleving leidend in het maatschappelijk en politiek debat. Dit essay sloeg toentertijd in als een bom. De versturende elementen voor het integratieproces werden in de politiek duidelijk naar voren gebracht door Pim Fortuyn. Momenteel wordt dit nadrukkelijk verwoord door de PVV, die met name de religieuze component erbij heeft getrokken.

Actuele kwesties die de professionals dagelijks bezighouden en het openbare debat domineren zijn bijvoorbeeld:

1. Het effect van het grote aandeel van de migranten en hun kinderen in de bevolkingssamenstelling in de Randstad.
2. Het niet of moeizaam kunnen bereiken van migranten en hun kinderen door allerlei instellingen voor zorg, onderwijs, jeugdzorg etc. tot en met de 3de generatie migranten en dus de lage participatie van deze groepen binnen de voorzieningen.
3. Terrorismebestrijding en gevaar van polarisatie;
4. De vermeende spanning op de vrijheid van meningsuiting en gekwetstheid van moslims;
5. Vergrijzing van migranten;
6. Oververtegenwoordiging van jongens met Marokkaanse, Antilliaanse en Turkse achtergrond in de criminaliteit.
7. Het aandeel jongeren vanuit deze achtergrond op de VMBO opleidingen;
8. De nadrukkelijke opkomst van de straattaal en straatcultuur.

Culturele diversiteit

In de wetenschappelijke wereld heeft men rond 2000 het multiculturele uitgangspunt verlaten. Men is meer en meer tot het inzicht gekomen dat het uitgangspunt diversiteit, gebaseerd op de universele waarden van de individuele mens een beter perspectief biedt voor het realiseren van culturele diversiteit en het benaderen van integratievraagstukken. Eerder verbond de politiek multiculturaliteit

aan het beginsel van "spreiding van macht, inkomen en kennis". Dit betekende vooral een categorale benadering van het vraagstuk.

Bij diversiteit gaat men ervan uit dat dit een breed begrip is, waar etniciteit en cultuur een onderdeel van kunnen zijn. Andere categorieën die er onder kunnen vallen zijn o.a. verschillen tussen mannen/vrouwen, jongeren/ouderen, sexuele geaardheid, mensen met een beperking. In essentie gaat het om de vraag: *hoe kan men constructief omgaan met verschillen en overeenkomsten tussen mensen, middelen en systemen*. Een voordeel van deze benadering is dat niemand zich kan onttrekken aan dit proces. Iedere persoon is wel te plaatsen binnen één van de categorieën binnen het concept diversiteit. Een nadeel is dat het concept diversiteit dermate breed is, dat men niet meer de unieke elementen binnen de dynamiek van een bepaalde categorie zoals etniciteit durft te benoemen.

In dit artikel beperken wij ons tot de unieke elementen binnen de wisselwerking van ontmoetingen tussen verschillende culturele tradities. We verwachten met dit artikel en andere publicaties die voortvloeien uit de masterclass een stap voorwaarts te kunnen zetten naar meer inzichten binnen de dynamiek van culturele diversiteit in Nederland. Zodat interventies en inspanningen op dit onderwerp grotere slagkracht en meer bereik gaan krijgen binnen de samenleving.

Tot slot willen we de kanttekening plaatsen dat men binnen het maatschappelijk en politiek debat over het algemeen onvoldoende kennis heeft van de wezenlijke kenmerken van iedere cultuur. Men weet niet voldoende van de specifieke kenmerken die iedere cultuur heeft opgedaan via eeuwenlange ervaringen en die niet vertaalbaar zijn voor andere culturen. Deze wezenskenmerken zijn buitengewoon leerzaam en aantrekkelijk om te leren kennen. De uitdaging waarvoor we staan is om de grondslagen van deze culturele herkomsten te hervinden en deze aaneen te rijgen, omdat ze complementair zijn. Zowel op intermenselijk, lokaal, nationaal als mondiaal niveau.

Vershil in waarnemingssystemen

Een belangrijk inzicht dat Marieke de Vrij tijdens de masterclass vrij gaf, verklaart hoe mensen met verschillende culturele achtergronden de wereld om zich heen waarnemen.

Onderstaande inspiratie kwam voort uit de vraag: 'Hoe komt het dat de derde generatie, soms ook de tweede generatie, van in dit geval Turkse of Marokkaanse jonge vrouwen, na de aanvankelijk geslaagde schoolopleiding toch maatschappelijk minder goed uit de voeten kunnen om zich manifest te maken? Na een goede onderwijs carrière op hoog niveau 'kiezen' zij veelal voor het moederschap op jonge leeftijd en meestal niet voor een arbeids carrière op hoog niveau. Heeft dat te maken met een terugval, zoals wij er naar kijken wellicht, vanuit onze optiek, naar hun roots, daar waar ze vandaan komen? Of heeft het te maken met een loyaliteitsconflict, zoals de politiek dat formuleert?

De inspiratie van Marieke de Vrij hierover geeft aan dat het een verschil in waarnemingssystemen betreft, waarbij de Nederlandse (Westerse) cultuur waarneemt vanuit alertheid/oplettendheid, terwijl andere culturen het totaal gewaar zijn.

"We hebben het hier over de Turkse en de Marokkaanse cultuur. Als eerste dient benoemd te worden dat in beide culturen oplettendheid, wat een eigenschap is van de Nederlander onder meer, in de cultuur waaruit zij voortkomen minder tot niet actief is, omdat men meer leeft in gewaar zijn. Wanneer in het onderwijssysteem oplettendheid voortdurend gevraagd wordt, terwijl gewaar zijn natuurlijk aanvoelt, dan doet men een buitengewone inzet tot aanpassing. Echter wanneer de schoolstructuren wijken en oplettendheid niet aan de eerste orde van de dag is, voelt men zich ook bezwijken onder de overdruk die men langdurend hiertoe gevoeld heeft. Dit is ook te herkennen bij mensen in algemene zin, waaronder Nederlanders, die gewaar zijn van nature eigen zijn, in relatie tot oplettendheid, laat staan overoplettendheid. Gewaar zijn is meer verbonden met alom ervaren in plaats van specifiek ervarend oplettend zijn. Wie uit een gewaarzijns cultuur treedt om in een cultuur, andersoortig, plaats te nemen zal op basis van zijn roots innerlijk een omslag dienen te bereiken om serieus gade te slaan, specifiek gericht. (...)

Dus gewaar zijn houdt ook in dat als je in een klas zit en je zou niet die overoplettendheid betrachten en de leraar wil volstreekte aandacht voor de geschiedenis, maar jij bent gewaar dat één van de klasgenoten het emotioneel

heel zwaar heeft, dan is de indruk van die klasgenoot veel sterker aanwezig dan de hele geschiedenisles bij elkaar. En dat is ook waarom als in Nederland zo'n aandacht neergelegd wordt voor overoplettendheid, dan nivelleer je de andere indrukken, dus dat klasgenootje dat het heel moeilijk heeft daar kan je met je aandacht niet bij, want je moet met je aandacht bij de geschiedenisles zijn. Je vergeet goed op te merken dat buiten de zon schijnt en in een gewaarzijnssysteem ben je daar bewust van. Je moet je afsluiten voor de geluiden van de gang, want je moet overoplettend zijn. Dus heel veel fijnzintuiglijke informatie wordt niet meer bewust geregistreerd: je gevoel naar derden, de veranderingen in de omgeving. Alles wordt als energie op die overoplettendheid geplaatst en dat verengt dus ook, want omdat je het moet leren wil het niet zeggen dat het waardevol is om te leren en dat het jouw wezen versterkt. Dus het onderwijs heeft allerlei vormen van inbreng in wat jij op moet slaan in jouw gedachtewereld, terwijl het niet altijd relateert aan jouw authenticiteit. En dat is ook waarom niet alleen buitenlanders, maar ook Nederlandse jongeren ongelooflijk moeten bekomen van het hele onderwijssysteem, omdat hen ook tekort gedaan is in wie ze zijn. Dat is ook waarom we iets op willen zetten rondom bezieling in onderwijs. Want hoe kan een kind zielsecht het onderwijs overleven? Dat is eigenlijk de achtergrond van wat we daar willen doen. Maar er is dus een verschil tussen een gewaarzijnssysteem en een oplettendheidssysteem."

Wat heeft dit onderscheid in waarnemingssystemen ons te bieden? Het gewaarzijnssysteem oefent ons in de vorming van een totaaloverzicht in de beleving van een gebeurtenis. Bijvoorbeeld: als je in gesprek gaat met iemand uit dit waarnemingssysteem, zal hij je meenemen in zijn ervaringswereld die het geheel spiegelt. Op het fysieke vlak, vertaalt gewaar zijn zich op het gebied van de onderbuik. Het is een non-verbale manier van waarnemen en goed waarneembaar op gevoelsniveau. Iemand vanuit een waarnemingssysteem van oplettendheid heeft vaak een hoog gevoel voor detail ontwikkeld, maar overziet het geheel van wat er speelt te weinig. In de volksmond zeggen we dan vaak dat zo'n persoon te weinig politiek gevoel heeft ofwel weinig sensitief is, weinig empathisch vermogen heeft.

Van belang is dat men zich bewust wordt van de verschillen in waarnemingssystemen en dat men daar geen waardeoordeel aan hangt. Dit is niet eenvoudig in een samenleving die het oplettendheidsysteem tot nu toe als norm heeft ontwikkeld. Echter, het loskoppelen van de waarde en de norm geeft ons de ruimte om binnen de culturele ontmoeting, respectvol met elkaar in gesprek te blijven. Hoewel iedereen van ons een verlangen heeft naar bevestiging van zijn belevingswereld en dus zijn waarnemingssysteem, biedt juist het erkennen van het verschil en de variatie hierin het perspectief. Zonder twijfel geeft een open gesprek over de gradaties in verschillen in de belevingswerelden, ingezet vanuit de verschillende waarnemingssystemen, nieuwe antwoorden op vastgeroeste patronen in de interculturele communicatie.

Verschillen tussen culturen zijn complementair

Tevens is het van belang dat Nederlanders (en ook andere Westerse landen) tot het inzicht komen dat zij dienen te leren van andere culturen en andersom. Alle verschillende culturen zijn complementair aan elkaar. We hebben elkaar nodig om tot wereldoplossingen te komen. Marieke's inspiraties hierover:

"Nederland is één van de landen geweest die in het verleden andere landen ingelijfd heeft en de eigen cultuur heeft ontnomen. Dit is een koekje van eigen deeg, wat ons overkomt. Niet alleen ons, maar ook landen als Engeland, Frankrijk, al die landen met expansiedrift en vooral aanpassing verwachtend van andere landen naar ons toe, krijgen dit moment massaal een koekje van eigen deeg. Als we niet oplettend luisteren, dan missen we echt een gegronde kans en zal de spiraal van de lering, waarin we dat dan opnieuw nog een keer voor de kiezen krijgen, geheid weer voor onze voordeur komen te liggen, want dan krijg je een overloop van vluchtelingen die je wel toe moet laten, omdat er wereldwijd nog aardverschuivingen te verwachten zijn en andere zaken, waardoor vluchtelingen op de loop gaan. En dan kan je toch niet blijven zeggen 'je mag bij ons niet binnen komen', als we hier in goeden doen zijn. Dus de les nu geleerd, maakt het straks veel makkelijker. Tegelijkertijd, als wij maar blijven denken dat we beter weten, omdat we logisch kunnen denken en vaak logischer kunnen denken dan andere

volkeren, want er zitten ook goede dingen aan logisch denken, laten we wel zijn, dan ontnemen we onszelf een kans die zo waardevol is. Namelijk door de aaneenrijging van de verschillende kwaliteiten in mensen kom je tot wereldoplossingen, maar ieders kwaliteit apart is onvoldoende. Dus gewaar zijn is onvoldoende, overoplettendheid is onvoldoende. Een cultuur die totaal vervlochten is met de aarde, maar te weinig logica kent is ook onvoldoende. Alle culturen zijn onvoldoende om wereldoplossingen aan te brengen. Wereldoplossingen kunnen alleen maar ontstaan door de aaneenrijging van de culturen, met behoud van eigenheid. Vele culturen zijn hun culturele identiteit kwijtgeraakt door de overexpansie van andere culturen. Deze culturen zijn nu moeizaam hun eigen identiteit weer aan het hervinden. Je ziet dat met Indianen, met Aboriginals, met andere volkeren, vaak ook levend op kleine eilandjes nog of afzonderingen van groepen mensen in een specifiek gebied, bijvoorbeeld moerassig of diepe oerwouden, die nog een vertaling weten te brengen van wie ze zijn en waren. De expansiekracht bijvoorbeeld van missionarissen of van de Islam of van andere religieuze eenheden is zijn doel voorbijgeschoten, omdat, het gaat niet meer om wie welke religie aanhangt, maar wie spiritueel bewust is en dat zelf individueel vertaalt, al of niet in een gemeenschap ingegeven. Religies zijn bewegwijzeringen geweest van mogelijkheden, maar de mogelijkheid dient ons tot onszelf te brengen. En wie zichzelf vindt kan meerdere religies aanhangen en als waardevol achten, maar voorbij de afzonderlijke religie, is dus de verbinding is belangrijk met jezelf als universeel wezen, tot anderen die evenzo universeel zijn.”

Om de complementariteit van de verschillende systemen van elke cultuur te ervaren, is het noodzakelijk dat mensen met diverse culturele achtergronden elkaar ontmoeten en zich met elkaar verbinden. Daarbij dient centraal te staan dat ieder met behoud van eigenheid de ruimte krijgt. De dialoog is bij uitstek een manier om deze verbinding met behoud van eigenheid te realiseren. Tevens is authenticiteit een kernwaarde binnen (culturele) diversiteit. Ook daarom is het mogelijk maken van de ontmoeting en dialoog tussen personen met culturele verschillen van groot belang. Als de verschillen te groot zijn, is vaak het aanwezig kunnen zijn van beide personen voldoende. De kracht zit in de gedeelde ervaring dat beide personen/groepen, ondanks de grote verschillen, vreedzaam samen

kunnen zijn. De deelnemers van de masterclass hebben allen de intentie om vanuit deze inzichten mensen die cultureel gezien van elkaar verschillen, in verbinding te brengen. Daarnaast hebben zij de ambitie om vooral ook anderen te stimuleren om via dialoog of anderszins verbinding vanuit het hart te realiseren tussen mensen die cultureel verschillend zijn. Ben jij geïnteresseerd om hieraan een bijdrage te leveren?

Of ben jij geraakt door deze inzichten en wil je meer weten over het thema diversiteit? Alle reacties zijn meer dan welkom op redactie@devrijemare.nl.